

UMUMIY DEHQONCHILIK

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**Yu.Ch. Kenjayev, S. Siddiqov,
H.R. Artikov**

UMUMIY DEHQONCHILIK

**fanidan amaliy mashg‘ulotlar uchun
o‘quv qo‘llanma**

**TOSHKENT
«TURON-IQBOL»
2017**

UO'K: 631. 581; 632. 51 (075.8) (575.1)
KBK: 41.4
U 52

Yu.Ch. Kenjayev, S. Siddiqov, H.R. Artikov
U 52 Umumiy dehqonchilik fanidan amaliy mashg'ulotlar [Matn] / S. Siddiqov, Yu.Ch. Kenjayev. – Toshkent: «TURON-IQBOL», 2017. – 160+44 vkl.
UO'K: 631. 581; 632. 51 (075.8) (575.1)
KBK: 41.4ya73

Taqrizchilar:

T. To'rayev – O'zMU «Tuproqshunoslik» kafedrasi dotsenti,
qishloq xo'jalik fanlari nomzodi;

Y.Y. Berdibayev – ToshDAU «Dehqonchilik va melioratsiya
asoslari» kafedrasi mudiri, q.x.fanlari nomzodi, dotsent.

O'quv qo'llanmada begona o'tlarni hisobga olish va xaritaga tushirish, begona o't vakillaridan gerbariy tayyorlash, almashlab ekishni ishlab chiqish, tuproqqa ishlov berish va tuproqqa ishlov berishdagi texnologik jarayonlar, urug', uning sifat ko'rsatkichlarini aniqlash ishlarini olib borish, yerni ishlash va ekish sifatiga agrotexnikaviy baho berish usullari hozirgi zamon pedagogik texnologiya uslublaridan foydalanilgan holda yoritilgan.

O'quv qo'llanma 5141000 – Tuproqshunoslik ta'lim yo'nalishi bo'yicha talim olayotgan bakalavr talabalarga mo'ljallangan bo'lib, undan qishloq xo'jalik sohasiga oid o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim muassasalarining o'quvchilari ham foydalanishi mumkin.

Mazkur qo'llanma 2016-yil 27-may oyidagi O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarini axborot-metodik ta'minlash xizmati huzuridagi O'quv-metodik birlashmasining 2-sonli yig'ilishida muhokama qilingan va o'quv qo'llanma sifatida nashrga tavsiya etilgan.

АННОТАЦИЯ

Учебное пособие предназначено для практических занятий по предмету «Общее земледелие». В нём изложен учёт и картирование сорняков, приготовление гербария из сорняков, разработка севооборота, обработка почвы и технологические процессы обработки почвы и семян, их качественные показатели.

Учебное пособие рассчитано для студентов вузов занимающихся по направлению 5141000 – Почвоведение, а также для учащихся средне-специальных учебных заведений сельскохозяйственных отраслей.

RESUME

In a textbook written for lessons on the subject practical general agriculture exposition recording and weed mapping, preparation of herbarium of weeds, crop rotation design, soil treatment and technological processes soil, Seeds and its definition of quality indicators.

The manual is designed for university students, engaged in the direction 5141000-Soil science as well as for students in secondary special educational institutions industries agricultural sectors.

SO'Z BOSHI

O'zbekiston Respublikasining birinchi prezidenti I.A.Karimovning tashabbusi bilan yer va suv resurslaridan samarali va oqilona foydalanish, ekin maydonlarini optimallashtirish va yangi ilg'or texnologiyalarni joriy etish bo'yicha keng chora-tadbirlar ishlab chiqildi. Haqiqiy mulkdorlar sinfi bo'lgan fermerlik harakati shakllantirildi¹. Bu esa qishloq xo'jaligida so'nggi vaqtlarda amalga oshirilayotgan islohatlar, ekinlar parvarishiga tadbiriq qilinayotgan yangi va tejimli texnologiyalardan keng foydalanish orqali qishloq xo'jalik ekinlaridan yuqori va sifatli hosil yetishtirishga imkon yaratmoqda. Biroq tuproq unumdorligi va uni oshirish choralari, tuproqqa ishlov berish, dalalarni begona o'tlar bilan ifloslanganlik muammosining yechimi dolzarb bo'lib qolmoqda.

Shu sababli ushbu soha mutaxassislari ishiga ham qo'shimcha talablar qo'yimoqdaki, bu borada «5141000-Tuproqshunoslik» ta'limi yo'nalishi bo'yicha ta'lim olayotgan bakalavr talabalari hamda qishloq xo'jalik sohasiga oid o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim muassasalarining o'quvchilari dehqonchilik bo'yicha zaruriy bilim, ko'nikma va malakalarini egallashlari lozim. Shu bois, «Umumiy dehqonchilik» fanidan amaliy mashg'ulotlarni o'qitish ushbu yo'nalish bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash dasturining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi.

O'quv qo'llanma bo'lg'usi mutaxassislarni uchun begona o'tlar haqida ma'lumotga, begona o'tlarni hisobga olish va xaritaga tushirishni, begona o't vakillaridan gerbariy tayyorlashni, almashlab ekishni ishlab chiqishni, tuproqqa ishlov berishni, tuproqqa ishlov berishdagi texnologik jarayonlarni, urug', uning sifat ko'rsatkichlarini aniqlashni bilishlarida as qotadi deb o'ylaymiz.

¹ O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri Shavkat Mirmonovich Mirziyoyevning Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisidagi nutqidan.
2016-yil 9-sentabr. www.xs.uz

KIRISH

Qishloq xo'jaligi fanlari orasida «Umumiy dehqonchilik» fani yetakchi fanlardan biri hisoblanadi. «Umumiy dehqonchilik» fani begona o'tlarni hisobga olish va xaritaga tushirish, begona o't vakillaridan gerbariy tayyorlash, almashlab ekishni ishlab chiqish, tuproqqa ishlov berish, tuproqqa ishlov berishdagi texnologik jarayonlar, urug', uning sifat ko'rsatkichlarini aniqlash ishlarini olib borish, yerni ishlash va ekish sifatiga agrotexnikaviy baho berish uslublarini o'rgatadi.

Respublikamiz mustaqillikka erishgandan keyingi qisqa davr ichida yer va suvga bo'lgan munosabat tubdan o'zgardi. Yer manbalaridan oqilona, samarali foydalanish maqsadida respublikamizda O'zbekiston Respublikasining «Yer kodeksi», «Fermer xo'jaligi to'g'risida», «Dehqon xo'jaligi to'g'risida», «Qishloq xo'jaligi o'simliklarini zararkunandalar, kasalliklar va begona o'tlardan himoya qilish to'g'risida»gi qonunlar dastur va qarorlar qabul qilindi. Sug'oriladigan yerlarning umumiy maydoni 4,3 mln gektarga yetkazildi.

Ushbu qonun va qarorlarning qishloq xo'jaligiga tatbiq etilishi, O'zbekiston Respublikasida agrar islohotlar amalga oshirilishi tuproq unumdorligi va ekinlar hosili ortishiga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatmoqda.

Bugungi kunda O'zbekiston aholisining qishloq xo'jalik mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojini yetarlicha qondirish uchun sug'oriladigan yerlardan oqilona foydalanish, ekinlar hosildorligini oshirish va sifatini yaxshilash talab etiladi.

Dehqonchilik tizimida tuproqda organik modda miqdorini saqlab qolish va ko'paytirish juda katta amaliy ahamiyatga ega. Chunki organik modda miqdori tuproqning unumdorligini, uning fizik, kimyoviy va biologik xususiyatlarini belgilaydi, bu esa o'z navbatida ekinlar hosildorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'tmishda keng massivlarga ega bo'lgan g'o'za – beda almashlab ekish tizimlari o'miga g'alla – g'o'za, g'alla – g'o'za – yem-xashak, g'alla – g'o'za – sabzavot kabi ekinlarni qisqa navbatlab ekish tartiblari kirib keldi. Bu tartiblar bozor iqtisodi talablariga javob bersa-da, dehqonchilikning

yangi tizimida ham tuproq unumdorligini saqlash va oshirish muammosini keltirib chiqaradi.

Shuning uchun dehqonchilikning asosiy vazifalaridan biri tuproq unumdorligining pasayishiga yo'l qo'ymaslik, uning xususiyatlarini yaxshilash yo'llarini ishlab chiqishdan iboratdir.

Bugungi kunda katta e'tibor qaratilayotgan masalalardan biri oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalari, fan va ishlab chiqarishning innovatsion korporativ hamkorligini tashkil etish, ilm-fan yutuqlaridan ta'lim jarayoni va amaliyotda keng ko'lamda foydalanish hisoblanadi. Bu borada O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ga muvofiq oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimlarida raqobatbardosh kadrlar tayyorlash bo'yicha muayyan ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, o'qitiladigan fanlarning sifat jihatidan talabga javob bera oladigan, xorij tajribasiga asoslangan yangilangan o'quv adabiyotlarini tayyorlashga katta e'tibor qaratilmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda bo'lajak mutaxassislar fanning nazariy asoslarini alohida o'rganish bilan bir qatorda uning amaliy jihatlariga ham chuqur e'tibor berishlari zarur. Amaliy bilimlar bazasi esa amaliy mashg'ulotlarda yaratiladi. Amaliy mashg'ulotlarini bajarishda talabalar mustaqil ishlay va fikrlay olishi, natijalarni to'g'ri tahlil qilishi va ijobiy xulosa chiqara olishi zarur. Bu bo'lajak mutaxassislarning malakasini oshirishda mustahkam zamin bo'lib xizmat qiladi. «Umumiy dehqonchilik» fanining amaliy mashg'ulotlari uchun tuzilgan o'quv qo'llanma ushbu dolzarb masalaga bag'ishlangan.

«Umumiy dehqonchilik» fanidan amaliy mashg'ulotlarini o'tkazish bo'yicha ushbu qo'llanma xorij tajribasi asosida hamda ushbu fanni o'qitish bo'yicha to'plangan tajribalar, shuningdek, qishloq xo'jaligi mutaxassislari oldiga qo'yilgan dolzarb masalalar hisobga olingan holda yaratildi.

«Umumiy dehqonchilik» fanidan amaliy mashg'ulotlarini o'tkazish bo'yicha yozilgan ushbu qo'llanmada begona o'tlarni hisobga olish va xaritaga tushirish, chamalab va aniq belgilash usullari, Malsev shkalasi yordamida begona o'tlarni hisobga olish va xaritaga

tushirishni bajarish, begona o't vakillaridan gerbariy tayyorlash, tajriba dalasida tarqalgan begona o'tlardan namunalar olish, begona o'tlar tasnifi bo'yicha mahalliy va lotincha nomlarini aniqlash va gerbariy ko'rinishiga keltirish, almashlab ekishni ishlab chiqish, loyihalashtirish va joriy qilish, g'o'za-beda almashlab ekishning rotatsiya jadvali va sxemasini tuzish va tuproqqa ishlov berishda uning sifat ko'rsatkichlarini hisobga olish, ishlov berish usul va muddatlari bilan tanishish, tuproqqa ishlov berishdagi texnologik jarayonlar, ag'darish, yumshatish, tekislash, zichlash, maydalash, mikrorelyef hosil qilish kabi texnologik jarayonlar va ularni amalga oshiradigan texnikalar bilan tanishish, urug', uning sifat ko'rsatkichlarini aniqlash, urug'larning tozaligi, absolyut og'irligi, unuvchanligi va boshqa sifat ko'rsatkichlarini aniqlash usullari bilan tanishish ishlarini olib borish, yerni ishlash va ekish sifatiga agrotexnikaviy baho berish kabi mashg'ulotlar o'rin olgan. Shuningdek, talabalarining mustaqil ishlashlari uchun topshiriqlar, vazifalar va nazorat savollari ham keltirilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov I.A. Dehqonchilik taraqqiyoti – to'kin hayot manbai. -T.: «O'zbekiston», 1994.
2. Hamidov A. O'zbekistondagi begona o'tlar - T.: «O'qituvchi», 1973.
3. Zurov E.I. Dehqonchilikdan laboratoriya ishlari va amaliy mashg'ulotlar -T.: «O'qituvchi», 1979.
4. Abdulkarimov D., Gorelov Y., Halilov N. Dehqonchilik asoslari va yem-xashak yetishtirish. -T.: «Mehnat», 1987.
5. Gorelov Y., Halilov N., Botirov X. O'simlikshunoslik. - T.: «Mehnat», 1991.
6. Yormatova D. Dala ekinlari biologiyasi va yetishtirish texnologiyasidan amaliy mashg'ulotlar. -T.: 2001.
7. Hamroqulov T., Ochilov A. Dehqonchilik asoslari - T.: «UZINKOMSENTR», 2003.
8. Mo'minov K., Islomov I.S., Rizayev Sh. X Dehqonchilik fanidan laboratoriya va amaliy mashg'ulotlar o'tkazish uchun uslubiy qo'llanma.-Samarqand. 2008.
9. Sidiqov S. Umumiy dehqonchilik. O'quv qo'llanma. - T.: «Universitet», 2008.
10. Mo'minov K., Azimbayev S.A., Sanaqulov A.L., Berdibayev Y.Y., Kenjayevlar Y.Ch Dehqonchilik ilmiy izlanish asoslari bilan - T.: «Turon-iqbol», 2014.
11. Sh. Sheraliyev, D.S. Nasirov «Karantin begona o'tlarga qarshi kurash» – o'quv qo'llanma – TOShDAU - T.: – 2013. 79 b.

Internet saytlari

www.ziynet.uz
[https:// plants.usda.gov](https://plants.usda.gov)
<https://en.wikipedia.org>

MUNDARIJA

SO'Z BOSHI.....	4
KIRISH	5
Begona o'tlarni hisobga olish va xaritaga tushirish.....	8
Begona o't vakillaridan gerbariy tayyorlash.....	15
Almashlab ekishni ishlab chiqish.....	26
Tuproqqa ishlov berish	42
Tuproqqa ishlov berishdagi texnologik jarayonlar	44
Urug', uning sifat ko'rsatkichlarini aniqlash	69
Ilovalar	85
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati	156

СОДЕРЖАНИЕ

ПРЕДИСЛОВИЕ	4
ВВЕДЕНИЕ	5
Учет и картирование сорняков	8
Приготовление гербария из сорняков	15
Разработка севооборота.....	26
Обработка почвы.....	42
Технологические процессы в обработке почвы	44
Семена, определение их качественных показателей	69
Приложение	85
Список использованной литературы.....	156

CONTENTS

FOREWORD	4
INTRODUCTION	5
Recording and mapping of weeds	8
Preparing a herbarium of weed	15
Development of crop rotation	26
Tillage	42
Technological processes in the treatment of the soil	44
Seeds and its definition of quality indicators	69
Appendix	85
References	156

Yu.Ch. Kenjayev
S. Siddiqov
H.R. Artikov

UMUMIY DEHQONCHILIK

fanidan amaliy mashg'ulotlar uchun
o'quv qo'llanma

Toshkent. «TURON-IQBOL», 2017
100182. Toshkent sh., H. Boyqaro ko'chasi, 10-uy
Telefon: 244-20-19, faks: 244-25-58

Muharrir N. Qosimova
Texnik muharrir T. Smirnova
Musahhih S. Abdunabiyeva
Sahifalovchi E. Abdikayirova